

УДК 343.84

Кревсун Олег Миколайович –
здобувач кафедри кримінально-
правових дисциплін факультету
права та масових комунікацій
Харківського національного
університету внутрішніх справ

МІСЦЕ Й РОЛЬ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Досліджено теоретичні засади принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання, від правильного застосування якого залежить реалізація головної мети покарання – виправлення та ресоціалізація засуджених. Доведено, що зміст зазначеного принципу потребує окремого роз'яснення в кримінально-виконавчому законодавстві.

Ключові слова: принцип; диференціація; індивідуалізація; ресоціалізація.

Исследованы теоретические положения принципа дифференциации и индивидуализации исполнения наказания, от правильного применения которого зависит реализация главной цели наказания – исправление и ресоциализация осужденных. Доказано, что содержание данного принципа предусматривает отдельное разъяснение в уголовно-исполнительном законодательстве.

Ключевые слова: принцип; дифференциация; индивидуализация; ресоциализация.

In the basis of any social phenomenon and law are definite concepts. They represent the political and social economical nature of the state system, regularities of the development of the society, determine the politics of the state in the all spheres of social life

including in the sphere of prevention of crime. The norms of law, which don't correspond to these principles, don't have a right to exist.

The forms of fixing of principles in the criminal executive law are different. One of them determine in a sight of formulas, the others in a sight of formulas which open a substance of that one nor the other principles in connecting with specific norms, the third – in totality of definite norms.

Among the principles which are foreseen in the paragraph 5 of Criminal executive code the prominent place occupies the principle of differentiation and individualization of the prison. The mentioned principle represents the need of allocation of all prisoners on similar categories about the kinds of executive establishments and also expresses in the requirement of severe individual approach to everyone prisoner that is in the choice of necessary means of influence on prisoner. Such approach determines on the basis of investigation of the personality of prisoner with the consideration of the character and the degree of social danger of committed crime, of the circumstance of affairs, of social danger of the criminal, his behavior during the prison.

That is why, the considerable interest among the other principles of criminal executive law attracts the investigation of the principles of the differentiation and individualization of the prison on the definite term.

The theoretical statements of the principle of differentiation and individualization of punishment are considered in the article. The main goal of punishment (correction and re-socialization) depends from the right way of using of this principle. The content of this principle demands of special explanation in criminal-executive law.

Keywords: principle of differentiation; individualization; re-socialization.

За роки незалежності України принципи кримінально-виконавчого законодавства отримали закріплення в ст. 5 чинного Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України [1, с. 4]. Серед принципів, передбачених цією статтею, чільне місце посідає принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарання. Однак дотримання зазначеного принципу викликає певні труднощі. Це пов'язано з відсутністю належних теоретичних досліджень і недосконалою його реалізацією в установах виконання покарань. Цим проблемам було приділено

значну увагу, проте єдиної позиції донині не вироблено, внаслідок чого відповідні протиріччя потребують роз'яснення.

Питання стосовно застосування принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання досліджено в працях багатьох науковців, як-от Л. В. Багрія-Шахматова, О. І. Бажанова, О. І. Зубкова, М. П. Мелентьєва, О. С. Міхліна, Ю. М. Ткачевського, В. М. Трубникова, Б. С. Утевського та ін.

Метою цієї наукової статті вважаємо визначення ролі й місця принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у системі інших принципів кримінально-виконавчого права, а також підходів науковців до трактування зазначеного поняття.

Важливо усвідомлювати, що провідну роль в існуванні тієї чи іншої галузі права відіграють безпосередньо її принципи. Вони покликані визначати шляхи вдосконалення правових норм, слугуючи керівними ідеями для законодавства. Апелуючи до тлумачення терміна «принцип» як першооснови, основоположної ідеї, головного правила поведінки, правові принципи визначено як засадничі ідеї, закріплені у праві [2, с. 60], що визначають політику держави в усіх сферах громадського життя [3, с. 146]. Принципи кримінально-виконавчого права (законодавства) покликані визначати стратегію та напрями розвитку окремих інститутів і норм, безпосередньо впливати на практику виконання кримінальних покарань, корегуючи її на користь реалізації прогресивних ідей законності, гуманізму, рівності громадян перед законом тощо [4, с. 63]. Принципи втілюють загальні вимоги поведіння із засудженими, закріплені у відповідних міжнародних актах, що є обов'язковими для виконання на теренах України. Отже, *принципи кримінально-виконавчого права* – це теоретично обґрунтовані головні положення, зумовлені об'єктивними закономірностями реалізації кари, що виражають сутність кримінально-виконавчої діяльності, спрямованої на здійснення правообмежень, властивих покаранням. Ці положення набувають вияву під час відбування покарань [5, с. 9].

Що стосується принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання, то, передусім, необхідно розкрити зміст понять «диференціація» та «індивідуалізація». За тлумачним словником слово «диференціація» означає «поділ, розчленування чого-небудь на окремі однорідні елементи», а «індивідуалізація»,

свою чергою – «надання кому-, чому-небудь індивідуальних ознак, рис» [6, с. 548].

Науковці по-різному сформулювали визначення принципу, що ми досліджуємо. Проаналізуємо деякі з них.

Так, О. О. Наташев, розглядаючи галузеві принципи виправно-трудового права, спочатку взагалі не виокремлював принципу диференціації. Дослідник вважав, що повинно йтися лише про диференційоване застосування засобів і методів виправлення й перевиховання засуджених, а тому цей напрям поглинає принцип індивідуалізації виправного впливу [7, с. 249]. Проте згодом зазначений учений у системі принципів виправно-трудового права виділяє принцип диференціації, відносячи його зміст лише до виправно-трудового впливу [7, с. 119].

Уперше до питання індивідуалізації покарання у 1961 р. звернувся І. І. Карпець. Тоді автор використав термін «індивідуалізація відбування покарання». Він вважав, що «індивідуалізація відбування покарання – це врахування в місцях позбавлення волі особливостей особистості засудженого та характеру вчиненого ним діяння під час визначення режиму тримання й організації роботи з виправлення та перевиховання засудженого, спрямованої на досягнення мети і завдань покарання» [8, с. 137–138]. Сучасний російський дослідник О. О. Иванов по-своєму трактує індивідуалізацію, зауважуючи, що «...індивідуалізація виконання покарання базується на врахуванні індивідуальних особливостей особистості засудженого під час відбування ним покарання та становить цілеспрямований вплив на конкретного засудженого засобів виправлення з урахуванням тяжкості вчиненого ним злочину» [9, с. 10].

Питання диференціації виконання покарання детально розглянуто в колективній роботі І. В. Шмарова та М. П. Мелентьева. Дослідники вважали, що «диференціація виконання покарання означає, що до різних категорій злочинців залежно від характеру та ступеня суспільної небезпеки вчинених ними злочинів має бути застосовано різний обсяг карального впливу» [10, с. 30]. На думку М. О. Стручкова, «диференціювати покарання – означає встановити спільні вимоги не для всіх засуджених, а для більш чи менш однорідних їх груп» [11, с. 177]. А. П. Гель вважає, що диференціація виконання покарань полягає в тому, що до різних категорій засуджених застосовується

каральний вплив у різних обсягах. Засуджених поділяють на однорідні групи з метою застосування до них відповідних вимог режиму і засобів впливу [12, с. 41].

Спираючись на викладене та враховуючи позиції науковців, М. С. Пузирьов у своїй монографії наводить таке визначення принципу індивідуалізації та диференціації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. За його переконанням, **диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі – це головні засади, керівні ідеї, що закріплені в нормах кримінально-виконавчого законодавства і є вимогами, які визначають, що до різних категорій засуджених із урахуванням їх соціально-демографічної, кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристик слід застосовувати різний обсяг карально-виховного впливу. А засоби виправлення і ресоціалізації засуджених мають застосовуватися з урахуванням індивідуальних особливостей особистості засудженого та його поведінки під час відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк.** Тобто, з слід розуміти, що індивідуалізація неможлива без диференціації.

Наприклад, якщо засуджений перебуває у звичайних житлових приміщеннях колонії максимального рівня безпеки і за своїми індивідуально значущими властивостями (поведінка, ставлення до праці, навчання) характеризується позитивно (прояв індивідуалізації), то умови тримання йому можна змінити у бік пом'якшення каральних елементів (зокрема, шляхом переведення до колонії середнього рівня безпеки). Зрештою, помітним є те, що індивідуалізація виконання покарання є логічним продовженням його диференціації. Навіть М. О. Стручков зазначав, що диференціація – це крок до індивідуалізації [11, с. 103–106]. Проте варто відзначити, що з внесенням змін до КВК України праця засудженого є не обов'язком, а виключно його правом. Натомість, у разі змінення умов тримання особи шляхом переведення її з однієї установи виконання покарань до іншої на підставі ч. 3 ст. 6 КВК України враховується такий засіб виправлення та ресоціалізації, як праця [1, с. 5].

Принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк є не менш важливим за всі інші принципи, оскільки вони доповнюють один

одного. Існування одного принципу неможливе без існування іншого, і це закономірно. Важливість принципу, що ми досліджуємо полягає в тому, що, по-перше, він визначає систему органів і установ виконання покарань; по-друге, сприяє реалізації інших принципів кримінально-виконавчого права, а саме: справедливості, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правової поведінки [13, с. 138].

За позицією О. І. Зубкова, принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарань поглинає принцип раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правосвідомої поведінки. науковець пояснює це тим, що «залежно від приналежності засуджених до тієї чи іншої класифікаційної групи до них індивідуально застосовується комплекс заходів примусу, стимулювання їх позитивної поведінки» [14, с. 17]. Інші принципи національного законодавства беззаперечно доповнюють цей принцип, оскільки, щонайперше, йдеться про засудженого, тобто громадянина України, який користується правами, передбаченими в Основному Законі нашої держави – Конституції України. Проте зазначені права можуть бути обмежені, що передбачено вироком суду, який набрав законної сили.

Загалом підрунтам диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк є такі принципи кримінально-виконавчого права, як соціальна справедливість, гуманізм, раціональне застосування заходів примусу, засобів виправлення та стимулювання правової поведінки засуджених [15, с. 254]. Застосування карально-виховного впливу на засуджених повинно відповідати вищезазначеним принципам, оскільки їх недотримання має наслідком порушення їхніх законних прав.

Розглянувши принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, маємо підсумувати, що вагомим внеском у розвиток сучасного кримінально-виконавчого законодавства є його юридичне закріплення. Проте лише нормативним закріпленням принципу неможливо розв'язати комплекс проблем щодо його реалізації в практичній діяльності під час виконання покарання. Тому виникають колізії, а іноді й прогалини в національному кримінально-виконавчому законодавстві. Зокрема, це полягає в

тому, що законодавець утілює зазначений принцип у ст. 5 КВК України, проте не розкрив його юридичного змісту, що певною мірою викликає протиріччя стосовно правильності його застосування на практиці. Це зумовлює нагальну потребу в подальших наукових розробках. Не можна залишити поза увагою і той факт, що існує проблема відносно дотримання принципів кримінально-виконавчого законодавства під час відбування покарання засудженим із боку адміністрації установи виконання покарань. Комплекс означених проблем потребує негайного розв'язання, тому що надалі такі прорахунки призведуть до більш шкідливих наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : за станом на 8 квіт. 2014 р. – Офіц. вид. – К. : Паливода А. В., 2014. – 96 с.
2. Осауленко О. І. Правові принципи у новому Кримінально-виконавчому кодексі України / О. І. Осауленко // Науковий Вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1998. – № 3. – С. 60–64.
3. Кримінально-виконавче право України : [підруч.] / [Джужа О. М., Богатирьов І. Г., Колб О. Г. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2010. – 752 с.
4. Кримінально-виконавче право України : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2006. – 256 с.
5. Пузирьов М. С. Правове регулювання диференціації та індивідуалізації виконання покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк / М. С. Пузирьов // Вісник Академії митної служби України. – 2010. – № 1(4). – С. 137–141.
6. Новий тлумачний словник української мови : [у 3 т.] / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – 2-ге вид. – К. : Аконті, 2007. – . – Т. 1. – 2007. – 926 с.
7. Советское исправительно-трудовое право. Общая часть / [Стручков Н. А., Артамонов В. П., Сперанский И. А. и др.] ; под ред. М. П. Мелентьева, Н. А. Стручкова, И. В. Шмарова. – Рязань : РВШ МВД СССР, 1987. – 308 с.

8. Карпец И. И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве / И. И. Карпец. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1961. – 152 с.

9. Иванов А. А. Индивидуализация исполнения наказания в России. Теория, история и практика : [моногр.] / А. А. Иванов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2010. – 239 с.

10. Шмаров И. В. Дифференциация исполнения наказания в исправительно-трудовых учреждениях / И. В. Шмаров, М. П. Мелентьев. – Пермь, 1971. – 167 с.

11. Стручков Н. А. Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью / Н. А. Стручков. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1970. – 271 с.

12. Гель А. П. Кримінально-виконавче право України : [навч. посіб.] / Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. ; за ред. А. Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.

13. Пузирьов М. С. Реалізація виправними колоніями принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк : [моногр.] / М. С. Пузирьов ; [за наук. ред. І. Г. Богатирьова]. – К. : Дакор, 2014. – 300 с.

14. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века : [учеб. для вузов] / под ред. А. И. Зубкова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2006. – 720 с.

15. Питання боротьби зі злочинністю : [зб. наук. пр.] / редкол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2009. – Вип. 18. – 296 с.